

EYLEM ARAŞTIRMASI

Yrd. Doç. Dr. Nilgün KÖKLÜ*

GİRİŞ

Eylem araştırması sosyal durumlardaki (eğitimsel dahil) katılımcıların (a) kendilerinin sosyal ve eğitimsel uygulamaları (b) bu uygulamaların anlaşılması ve (c) bu uygulamaların yürütüldüğü durumların rasyonelliğinin ve doğruluğunun artırılması amaçlarıyla yürütülen kendini yansıtıcı araştırma şeklidir (Kemmis, 1988, S. 42).

Araştırma alanında, eylem araştırmasının kullanımı ile ilgili örnek çalışmalara bakıldığında bazı çarpıcı özellikleri ortaya çıkmaktadır. Eylem araştırması durumsaldır –belirli bir ortam içinde problemin keşfedilmesi ve o problemin yine o ortamda çözülmeye çalışılması ile ilgilidir. Eylem araştırması işbirliğine dayalıdır– araştırmacı grupları ve problemi yaşayanlar bir proje üzerinde birlikte çalışırlar. Eylem araştırması katılımcıdır –grup üyeleri dolaylı yada doğrudan araştırmanın yürütülmesinde yer alırlar. Eylem araştırması kendini değerlendiricidir– yani değiştirmeler devam eden durum içinde sürekli olarak değerlendirilir, böylece uygulamanın düzeltilmesini gerektiren esas amaç o veya bu şekilde yerine getirilir.

Metod olarak planlama, harekete geçme, gözlem yapma ve yansıtma çevrimi eylem araştırması yaklaşımının temelini oluşturmaktadır. 1940'da “eylem araştırması” deyimini ortaya çıkaran Kurt Lewin, süreci planlama, bilgi toplama ve icra etme olarak açıklamaktadır (Kemmis, 1988, S. 42).

Planlama ekseriya genel bir fikirle başlar. Herhangi bir sebeple arzu edilen amaca ulaşılması hedeflenmektedir. Bu amacın nasıl sınırlandırılacağı ve buna nasıl ulaşılacağı tamamıyla açık değildir. Bu nedenle, birinci basamak eldeki mevcut araçların ışığında fikrin dikkatlice gözden geçirilmesidir. Çok defa durumla ilgili olarak daha fazla bilgi toplama ihtiyacı olur. Eğer planlamanın bu ilk dönemi başarılıysa,

* A.Ü., E.B.F., Eğitim Yönetimi ve Planlaması Bölümü Öğretim Üyesi.

iki madde ortaya çıkar. Bunlar hedefe nasıl ulaşılacağı ile ilgili genel bir plan ve eylemin birinci basamağı ile ilgili karar olmaktadır. Genellikle, bu planlama bir ölçüde orijinal fikri şu veya bu şekilde değiştirir.

İkinci basamak, birinci basamaktaki genel planın uygulanmasına yöneliktir. Modern fabrika yönetimi veya bir savaşın idaresi gibi, son derece ileri sosyal yönetim sahalarında, bu ikinci basamağı bilgi toplama safhası izler. Örneğin, Almanya'nın bombalanması sırasında, ilk hedef olarak, çeşitli önceliklerin dikkatlice değerlendirilmesinden sonra belirli bir fabrika seçilir ve saldırı tamamlandıktan hemen sonra, yeni durumu mümkün olabilecek en objektif ve en doğru bir şekilde belirlemek amacı ile bir keşif uçağı gönderilir.

Bu keşif veya bilgi toplamanın dört fonksiyonu vardır: (1) Ulaşılan sonucun beklentinin altında mı yoksa üstünde mi olduğunu belirlemelidir, (2) Bundan sonraki adımın doğru olarak planlanabilmesi için temel oluşturabilmelidir, (3) Genel planın değiştirilebilmesi için temel oluşturabilmelidir, (4) Planlamacıların genel değerlendirmeleri ve öğrenmeleri için fırsat yaratılabilmelidir. Örneğin herhangi bir silahın yada uygulama tekniğinin güçlü yada zayıf taraflarının ortaya çıkarılması gibi.

Bundan sonraki basamak, ikinci basamağın sonuçlarının değerlendirilmesine yönelik olarak, üçüncü basamağın planlanması için rasyonel temelin oluşturulması ve genel planın tekrar gözden geçirilmesi için planlama, uygulama ve keşif (veya bilgi toplama) çevrimini ihtiva etmektedir (Kemmis, 1988, S. 43).

Lewin bugünkü modern eylem araştırmasının üç önemli özelliği olan katılımcı karakterini, demokratik yapısını ve sosyal bilime ve sosyal değişime yaptığı katkısını çok önceden belirlemiştir.

Blum'a göre, sosyal bilimlerde, eylem araştırmasının kullanımı iki aşamada ele alınabilir. Birinci aşama, problemlerin analiz edildiği ve hipotezlerin geliştirildiği teşhis aşamasıdır; ikinci aşama terapetik aşama olup, tercihen bir sosyal yaşantı durumunda şuurlu bir şekilde deneyin yönlendirilerek hipotezlerin test edildiği durumdur (Cohen ve Manion, 1989, S. 217).

Bir metod olarak eylem araştırmasının hedefi etkileyici olmasıdır. Kullanımı geniş olup, bir uçta bir öğretmenin sınıfında sosyal çalışmaların yeni bir yöntemle öğretilmesini denemesinden, diğer bir uçta, hükümet tarafından desteklenen ve geniş bir araştırmacı grubu ile yürütülen, endüstride yapısal değişimin sofistike bir çalışmasını kap-

sayabilir. Durum ne olursa olsun, metodun referansları değerlendirme çatısı aynı kalıp, pratisyene ilgilendiği olayın fonksiyonel bilgisini kazandırır.

Eylem araştırması uygulamalı araştırma gibi bilimsel metodu kullanıyorsa da, aralarında bazı önemli farklılıklar vardır. Uygulamalı araştırma, esas olarak teorilerin test edilmesi ve ilişkilerin kurulması ile ilgilenir ve bilimsel metodun kullanılmasında katıdır. Bu nedenle, çok sayıda olay çalışmak, değişkenler üzerinde mümkün olduğu kadar kontrolü sağlamakta, belirli örnekleme tekniklerini kullanmakta, bulguları karşılaştırılabilir durumlara genelledebilmekte ısrarlıdır. Problemlerin çözümüne doğrudan katkıda bulunmayı iddia etmez. Buna karşılık, eylem araştırmasının odak noktası özel bir durumda özel bir problem olduğundan bilimsel metod daha az ele alınmaktadır. Eylem araştırmasında, genellenebilir bilimsel bilgiyi elde etmekten çok, belirli bir durum ve amaç için kesin bilgi edinmek önemli olmaktadır. Uygulamalı araştırmada zorlanan durumlar, eylem araştırması ile normal olarak daha hafiflemektedir.

Eylem araştırmasında hangi müdahale programlarının yapılandırıldığı sorusuna cevap verebilmek için, aşağıda bu metodun kullanılabilceği durumlara ilişkin örnekler verilmektedir. Bunlar birbirini dışlayan durumlar olmayıp, bazen birbirleriyle iç içe olmaktadır.

(1) Eylemi teşvik edici olarak hareket eden, diğer alternatif araçlarda olabileceğinden daha hızlı bir şekilde sonuca ulaştırma hedefi olan;

(2) Kişisel işlev, insan ilişkileri ve maneviyatla uğraşan ve böylece insanların iş verimliliği, motivasyonları, ilişkileri ve genel refah seviyesi ile ilgilenen;

(3) İş analizine odaklanan ve mesleki işlev ve verimliliği düzeltme gayesi olan;

(4) İş veya endüstride işlevin düzelmesiyle sonuçlanan örgütsel değişme ile ilgilenen;

(5) Genellikle sosyal yönetim alanında planlama ve politika ile ilgilenen;

(6) Yenilik ve değişikliklerle ve bunların süregelen sistem içinde yerine getirilme durumları ile ilgilenen;

(7) Çözölmeye ihtiyaç duyulan belirli bir problemin bulunduğu ortamda problem çözmeyi hedefleyen;

(8) Teorik bilgi geliştirme fırsatı sağlayan eylem araştırması çeşitleri olmaktadır (Cohen ve Manion, 1989, S. 218-219).

Bu eylem araştırmasının farklı çeşitleri insanları, görevleri ve yöntemleri kuşatan bir problemin çözülmesinin gerektiği değişik durumlarda kullanılabilir.

Eylem araştırmasının kullanımı sigorta, sosyal yönetim, hastaneler, gemiler, toplum projeleri, eğitim, endüstri, maden ve iş idaresi gibi birbirine zıt pek çok alanda göze çarpmaktadır.

Eğitim Alanında Eylem Araştırması

Hernekadar eğitim alanında eylem araştırması hareketi, Amerika'da 1940'larda başladıysa da, bilimsel metodun eğitim problemlerine uygulanması ile 1920'li yıllarda görünmeye başlamıştır.

Eğitim alanında, eylem araştırması okul esası program geliştirmede, mesleki gelişmede, okul geliştirme programlarında, sistem planlama ve politika geliştirmede kullanılmaktadır.

Okul ve sınıfta eylem araştırmasının amaçları beş kategoride incelenebilir:

1- Özel bir durumda teşhis edilen problemlere çare bulmak için bir araçtır;

2- Hizmet içi öğretim aracıdır, onunla öğretmeni yeni bilgiler ve metodlarla donatmak, onun analitik gücünü geliştirmek ve kendini bilirliliğini artırmak mümkün olmaktadır;

3- Normalde yenilik ve değişikliklere açık olmayan sisteme yenilikçi öğretme ve öğrenme yaklaşımlarını getirme aracıdır;

4) Geleneksel araştırmanın başarısızlığına açık reçeteler vererek çare bulma ve akademik araştırmacı ile öğretmen arasındaki normalde iyi olmayan ilişkileri düzeltmek için bir araçtır;

5- Sınıftaki daha subjektif ve duygusal problem çözme yaklaşımına tercih edilebilir bir alternatif sağlama aracıdır.

Okullarda eylem araştırmasının kimler tarafından yürütüldüğü konusu ele alındığında, üç olanak söz konusudur. Birincisi, tek bir öğretmenin sınıfında eylem araştırması yapmasıdır. Öğretmen öğretim, öğrenim ve idarede değişiklik ve düzeltme ihtiyacı hissederse, kendi fikirlerini kendi sınıfında eyleme geçirme durumunda kalabilir. Hem

araştırmacı hem de problemi yaşayan bir kişi olarak pratik ve teorik oriyantasyonlarını kendi içinde bütünleştirmeye çalışır. İkinci olarak, eylem araştırması okulda işbirliği içinde çalışan öğretmen grubu tarafından ele alınır. Üçüncüsü ise, Üniversite'den danışman ve yardımcılarıyla beslenen bir ilişki içinde araştırmacı ya da araştırmacılarla birlikte öğretmen veya öğretmenlerin birlikte çalışması durumudur.

Eylem araştırması en iyi işbirliğine dayalı bir eylem araştırması olduğunda işler. Bu araştırma metodu problem durumunda yer alan bütün insanların beklentilerini ve fikirlerini birleştirir.

Eylem araştırmasında öğretmen ve öğretmen olmayan araştırmacıların beklentileri Holly ve Whitehead (1986) tarafından şu şekilde açıklanmaktadır:

- 1) Bütün işbirlikçi grup katılımcıları arasındaki ilişkilerin simetrik olması,
- 2) Grup içindeki araştırma görevlerine ilişkin pratiğin öğretmen araştırmacılar tarafından kazanılması,
- 3) Araştırma Projesi sırasında, gruptaki katılımcılar projeye ilişkin anlamlı sorular ileri sürmeli,
- 4) İlgilenen katılımcılar tarafından, katılımcılar arasındaki bilgi alışverişi görüşülmesi ve kontrol edilmesi,
- 5) Öğretmen, öğrenen ve araştırmacı rollerinin bütün katılımcılarda mevcut olması beklentileridir.

Cohen ve Manion (1989, S. 224) sınıf ve okul esaslı eylem araştırmalarına ait Nixon'un derlemelerinin bir özetini vermektedir.

1. Bütün öğretmenler araştırma görevine katkısı olabilecek bazı becerilere sahiptir. Önemli olan onun kendine özgü beceri setini tanımlamak ve açıklanaktır. Örneğin bazı öğretmenler verilerin toplanmasında ve açıklanmasında başarılıdır; diğerleri bir ders anındaki gözlemleri kaydedebilir. Bir öğretmen anket oluşturulmasında bazı şeyler bilebilir, diğerinin mülakat yapmada doğuştan yeteneği vardır. Araştırma geliştirildiği zaman, öğretmenlerin kendini güçlü hissettikleri hususlarda işe koşulmaları lüzumludur.

2. Öğretmenler çalıştıkları yerlerde farklı zorluklar ile karşılaşmaktadırlar. Örneğin, bazı okullar modern araç ve gereçlere sahipken, diğerlerinin ancak teypleri vardır. Bazı okulların mülakat yapabilecekleri konuk odaları varken, diğerlerinin mevcut ders programını yürü-

tebilecekleri yeterli yere sahip değildir. Bu nedenle, okullardaki her türlü zorluklar göz önünde bulundurularak en kolay şekilde yürütülebilecek eylem araştırmaları düzenlenmelidir.

3. Araştırma ilerlediğinde, araştırma probleminin ilk tanımı şüphesiz değiştirilecektir. Bu tanım araştırmanın sınırlarını belirleme de yardımcı olacağından önemlidir. Eğer bir öğretmenin bir dersin etkili bir biçimde nasıl başlatılabileceği problemini eylem araştırması ile incelemeye çalışıyorsa, araştırma dersin ilk birkaç dakikasına odaklaşma eğiliminde olacaktır. Hangi verilerin toplanacağı sorusu araştırma probleminin açık bir tanımı ile genellikle cevaplanır.

Eylem Araştırmanın Özellikleri

Birinci özelliği, ani bir durumda ortaya çıkan problemle ilgilenmek üzere düzenlenerek hemen uygulamaya konulan gerekli bir yöntem olmasıdır. Bu zamanın değişen periyotlarına ve mekanizmalarının (anket, görüşme, örnek olay gibi) çeşitliliğine göre gözden geçirilen adım adım bir süreçtir, öyleki gelecek dönüt, değiştirmeye, düzeltmeye, yönlü değişikliklere, tekrar tanımlamalara dönüştürülebilir.

Diğer önemli bir özelliği ise, bulguların o zaman içinde ya da kısa vadede hemen uygulanmasıdır.

Okul kapsamında eylem araştırmasının kullanımı için belli başlı haklı neden uygulamanın düzeltilmesidir. Bu sadece öğretmenlerin tutum ve davranışlarını değiştirebildiği zaman başarılı olmaktadır. Bu çeşit değişiklikleri meydana getirmenin en iyi araçlarından birisi onun çalıştığı gruptan gelen baskı olmaktadır. Aynı okuldaki öğretmenlerin problemlerinin benzer olması dolayısıyla, okuldaki öğretmenlerin çoğunun yada tamamının katıldığı eylem araştırması işbirlikçi yapıda olmaktadır. Bu nedenle grup etkileşimi eylem araştırmasının diğer bir özelliği olmaktadır.

Sınıfta ve okullarda, eylem araştırmasının çok uygun bir yöntem olmasını sağlayan özelliği, onun esnek ve adapte edilebilir olmasıdır. Bu nitelikler uygulama sırasında yer alan değişikliklerde ve yaklaşımı niteleyen yenilik ve deneme sırasında ortaya çıkar, Bunlar okullardaki sınırlılıklar -yönetim, kaynaklar, program, personel kullanımı ve öğretmen tutumları gibi- olduğu kadar diğer kurumlardan gelen baskılarla da ortaya çıkar.

Eylem araştırması gözleme ve davranışsal veriye dayanır. Bu onun ayırdedici özelliklerinden biri olan ampirik olma özelliğidir. Bu

bilginin toplanması, paylaşılması, tartışılması, kaydedilmesi ve değerlendirilmesi aşamalarını içerir ve zamanla bu olaylar dizisi gelişimin gözden geçirilmesi esasını şekillendirir.

Eylem araştırmasının bilimsel yöntemi daha esnek bir yaklaşımla izliyor olması, bu yönetime karşı olanların kritiğine neden olabilecek bir özelliğidir. Bu metodun bilimsel sertlikten yoksun olması şartıdır değildir, zira bu metodu diğer metodlardan farklı kılan faktörler gerçek deneysel araştırmanın antitezidir. Amacının durumsal ve özel olması (pratik problemlerin çözümünü amaçlayan bilimsel yönetime benzemeyen); örneklerinin sınırlı olup temsil edici özelliğinin olmaması; bağımsız değişkenleri çok az yada hiç kontrol edemeyişi; bulgularının genellenememesi fakat araştırmanın yapıldığı çevreyle sınırlı olması; bu metodun farklı olmasını getiren noktalardır.

Eylem Araştırmasının Uygun Olduğu Durumlar

Eylem araştırmasının kullanımının uygun olduğu durumlara değinilecek olursa, bunlar kısaca şöyledir: Eylem araştırması özel bir durumda, özel bir problem için özel bir bilgi gerektiğinde; veya varolan sisteme yeni bir yaklaşımın getirilmesi durumunda uygun olmaktadır. Bundan daha fazlası, devam eden sisteme dönüt verebilmek ve gelişmeyi takip etmek için uygun mekanizmalar mevcut olmalıdır. Bu demektir ki, diğer şeyler eşit olacak şekilde, eylem araştırması bu durumların uygulandığı okul veya sınıflarda uygulanabilir. Eylem araştırmasının program araştırma ve geliştirmeye uygun olduğu daha önce bahsedilmişti. Bunun dışında bu yaklaşımın kullanılacağı alanlar şu şekilde sıralanabilir: 1) Öğretim metodları –geleneksel metod yerine bilimsel metodu getirmek; 2) öğrenme stratejileri– tek– konu stili yerine öğrenmede entegre yaklaşımı benimsemek; 3) değerlendirme yöntemleri –değerlendirme metodlarını düzeltmek; 4) tutum ve değerler– işe karşı daha olumlu tutumların oluşmasını teşvik etmek veya insanların değer sistemlerini hayatın bazı görüşlerine göre değiştirmek, 5) öğretmenlerin kişisel hizmet–içi gelişmesi–öğretme becerilerini düzeltmek, yeni öğrenme metodları geliştirmek, analiz güçlerini artırmak; 6) idare ve kontrol–davranış düzeltme tekniklerinin takdimi; 7) yönetim–okul hayatının yönetsel açıdan verimliliğini artırmak (Cohen ve Manion, 1989, 5.226–227).

Eylem araştırmalarında çıktılar doğrudan etkileyebilecek bazı faktörler vardır. Bunlardan birisi öğretmenlerin kendisiyle ve bunların projeye eğilimli olma derecesiyle ilgilidir. Öğretmenler dışardan kuru-

luşlarla kollektif çalıştıkları zaman, bu faktör yoğun bir uyumsuzluk kaynağı olabilmektedir. Bunun içindir ki, öğretmenlerin amaçların ne olduğunu bilmeleri, yeterince motive olmaları ve açık fikirli olmaları önemlidir. Diğer önemli bir faktör, okulun örgütsel görünüşüyle ilgilenir, öyleki başlanan program ve ortam arasında yeterli düzeyde uygunluk vardır. Bu programın bilhassa okul tarafından organize edildiği durumda anlaşamama dışında başarılabilir. Dışardan kurumların ilgili olduğu kurumlarda, yeni bir öğretim stilini yerine getirme veya proje materyallerinin kullanımı üzerine zorluklar artabilir. Diğer bir faktör kaynaklarla ilgilenir: Elimizde yeterli sayıda yetkili araştırmacılar var mı? Uygun mesleki ve araştırma dergilerine danışma ihtiyacı olduğunda, okulun kolej ve üniversite kütüphanelerine girişi var mı? Bu faktörlerin bir kısmı veya hepsi bir eylem araştırması programının planlama aşamasında gözden geçirilmeye ihtiyacı vardır.

Yöntemler

Cohen ve Manion (1989, S. 231-232) bir eylem araştırması programında izlenen aşamaları şu şekilde açıklamaktadır.

Birinci aşama hergünkü öğretim durumunda kritik olarak algılanan problemin tanımlanması, değerlendirilmesi ve formüle edilmesini gerektirir. Problem burada okulun mevcut programına yenilik getirme ihtiyacından ortaya çıkan bir durum olarak açıklanabilir.

İkinci aşama, bir öneri taslağında sonuçlanan-öğretmenler, araştırmacılar ve danışmanlar arasındaki tartışma ve müzakereleri gerektirir. Bu cevaplandırılacak sorular içerir. (Örneğin, hangi durumlarda, program değişikliği en iyi yerine getirilebilir? Etkili program değişikliğine hangi sınırlı faktörler neden olmaktadır? Eylem araştırmasının hangi kuvvetli yönleri program değişikliğini getirmede kullanılabilir?) Danışman kapasitesine sahip olan araştırmacılar problemi odak noktası haline getirmeye, geçici faktörler tayin etmeye veya mevcut olanların yerine alternatifler sağlamak vermeye çalışırlar.

Üçüncü aşama, karşılaştırılabilir çalışmalardan, amaçlarından, yöntemler ve karşılaşılan problemlerden faydalanabilmek için araştırma literatürünü taramayı gerektirir.

Dördüncü aşama, birinci aşamada ele alınan problem cümlesinin tekrar tanımlanması veya değiştirilmesini gerektirir. Bunlar test edilebilir hipotez şeklinde veya yol gösterici amaçlar seti olarak ortaya çıkar.

bilir. Bu aşamada proje ile ilgili belli başlı varsayımlar yapılır (program değişikliğini etkilemek için, öğretmenlerin tutumları, değerleri, becerileri ve amaçları değiştirilmelidir gibi).

Beşinci aşama araştırma yöntemlerinin seçimi ile ilgilidir. Örnekleme, uygulama, öğretme ve öğrenme materyallerinin ve metodların seçimi, kaynakların tahsisi ve personelin ise koşulması gibi konular ele alınır.

Altıncı aşama, kullanılacak olan değerlendirme yöntemlerinin seçimi ile ilgilidir.

Yedinci aşama projenin yerine getirilmesini (değişik zaman sürelerine göre) kapsar. Veri toplama metodları ve durumları (haftalık toplantılar, kayıt etme, ara raporlar, nihai raporlar, kendini değerlendirme bildirim, grup değerlendirme raporu); görevlerin gözden geçirilmesi ve araştırma grubuna dönüt verilmesi; ve verilerin sınıflandırılması ve analizi içerilmektedir.

Sekizinci ve son aşama verilerin yorumlanmasını, sonuç çıkarmayı ve projenin genel değerlendirmelerini içerir. Daha önceki değerlendirme kriterlerine göre bulguların tartışması yapılır. Hatalara ve problemlere bakılır. Daha sonra projenin çıktıları gözden geçirilir ve tavsiyelerde bulunulur.

Bu yukarıda sözü edilen aşamalar temel bir çatıyı oluşturmaktadır. Bu öğretmenler, araştırmacılar ve öğrenciler arasındaki tartışmaları; problemleri ve gelişmeyi tartışmak ve bilgi aktarmak için düzenlenen öğretmenler ve okullar arasındaki düzenli toplantıları; ve bölgesel konferansları ve teyp, video ile artırılan ilgili aktiviteleri kapsar.

KAYNAKÇA

Cohen, L. ve Lawrence Manion, *Research Methods in Education*. London.: Leaper and Gard Ltd. 1989.

Holly, P. ve Whitehead, D., *Collaborative Action Research*. Cambridge .1986.

Kemmis, S., "Action Research" *Educational Research, Methodology and Measurement*. An International Handbook. Ed. John P. Keeves. Pergomon Press. 1988.